

Denisa Hradilová

PROSKOVSKÁ KAMENINA VE SBÍRCE VÝTVARNÉHO UMĚNÍ SLEZSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA¹

Abstract

The study deals with a small group of earthenware items coming from the faience and earthenware manufacture in Proskau (1764–1853) in Upper Silesia, found in the collection of Fine Arts of the Silesian Museum in Opava. The article presents the main facts about earthenware and, then, it focuses on each earthenware object from Proskau in the Silesian Museum.

Keywords: Earthenware, ceramics, faience, manufacture, museum, Proskau, Silesia, Opava, Poland, Wedgwood, Leeds, Weißkirchen/Holíč, Gleiwitz/Gliwice, Bytom, teapot, plate, bowl, terine, pitcher, sugar bowl, copper print/line engraving.

Kamenina, materiál nacházející se v technologické stupnici keramiky blízko porcelánu, se začala sériově vyrábět v polovině 18. století v Anglii, poté ve Francii a během 19. století zaujala své místo mezi produkty manufaktur v celé Evropě.² Svými vlastnostmi nejvíce vyhovovala bohatnoucí společenské třídě průmyslníků a podnikatelů, jejichž vkus se ve výtvarném umění projevil jako klasicismus, ve střední Evropě empir a biedermeier. Oproti fajánsi, populární v předchozích stoletích, je kamenina lehčí, málo průlinčitá s nasákavostí do 7 %, odolnější vůči poškození a vysokým teplotám. Tvrdý a tenký kameninový šřep bělavé barvy, pokrytý průhlednou olovnatou glazurou, dokázal lépe vystihnout střídme harmonické proporce antikou inspirovaného klasicismu, velmi vzdálené členitým a přebujelým formám pozdního baroka.³

Díky rozsáhlé produkci kameninových výrobků manufaktur v celé Evropě jsou tyto předměty v hojném počtu zastoupeny v uměleckých sbírkách evropských muzeí. Manufaktura v Proskově,⁴ činná mezi lety 1764 až 1853, patřila k nejvýznamnějším podnikům vyrábějícím fajánsově

1 Předložená studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS014/2019.

2 Termín kamenina v českém jazyce označuje dva odlišné druhy materiálu. Jako první pojmenoval keramickou hmotu, skoro slinutou a vypalovanou nejméně při 1 300 °C, se solnou glazurou na povrchu. V německém jazyce se nazývá *Steinzeug* a někteří čeští badatelé používají upřesňující sousloví „tvrdá kamenina“. Předložená studie pojednává o předmětech z „měkké kameniny“, pálené v rozmezí 1 100 až 1 200 °C, německy označované termínem *Steingut*. Více v publikacích Jana KYBALOVÁ, *Kamenina v Čechách a na Moravě*, Praha 1993, a Jana KYBALOVÁ – Jarmila NOVOTNÁ, *Kamenina v Čechách a na Moravě* (katalog výstavy), Praha 1987. Dále srov. Gustav Edmund PAZAUREK, *Steingut. Formgebung und Geschichte*, Stuttgart 1924.

3 J. KYBALOVÁ, *Kamenina v Čechách*, s. 19.

4 Město Proskov (také Pruskov, polsky Prószków, německy Proskau), dříve obec, jež dnes leží asi dvanáct kilometrů na jih od Opolí v Polsku, bylo až do poloviny 18. století součástí habsburské monarchie. V roce 1742 uherská královna Marie Terezie (1717–1780) postoupila území Horního Slezska spolu s Proskovem pruskému králi Friedrichu II. (1712–1786). K historii Proskova srov. Erhard HEINRICH – Andrzej PAWEŁCZYK, *Zarys dziejów Prószkowa*, Prószków 2000; Zbigniew KWAŚNY, *Rozwój przemysłu na Górnym Śląsku w pierwszej połowie XIX wieku*, Wrocław 1983, o Proskově s. 20, 48, 80–82, 122–123, 135, 138, 141, 158–159, 222, 251–252.

a kameninové zboží na území pruského Slezska.⁵ Do konce 80. let 18. století vytvářela fajáns,⁶ především jídelní nádobí sériové produkce, méně jednotlivé dekorativní předměty podle požadavků dobového vkusu a ojedinele díla figurální plastiky. Od roku 1796 zavedla pravidelnou výrobu kameniny.

Výrobky z Proskova dnes najdeme v řadě muzejních sbírek České republiky. Nejpochetněji jsou zastoupeny v Národním muzeu, Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze a Moravské galerii v Brně. Ve sbírce výtvarného umění Slezského zemského muzea se rovněž nachází řada předmětů proskovské provenience, mezi nimi několik kameninových děl. Konkrétně uvedeno podle inventurních čísel: čajová konvice s víčkem (inv. č. U 105 K) [obr. 1], cukřenka (inv. č. U 149 K) [obr. 5], konvice na kávu ve tvaru papouška (inv. č. U 306 K), dva hluboké talíře zdobené měditiskem (inv. č. U 391 K a U 392 K) [obr. 2], džbáněk (inv. č. U 932 K), svícen ve tvaru dórského sloupu (inv. č. U 1067 K) a neúplný soubor nádobí o 26 kusech zdobený měditiskem (inv. č. U 446 K/1–26) [obr. 3, 4]. Každý z předmětů je více či méně poškozen. Podle přírůstkových knih muzeum zakoupilo v dubnu roku 1901 v Brně čajovou konvici. O čtyři roky později v březnu 1906 dostalo darem z Těšína cukřenku. V roce 1942 se dosud nezjištěným způsobem součástí sbírky stala kávová konvice ve tvaru papouška. V lednu roku 1966 z prostředků Národního muzea v Praze opavské muzeum koupilo jídelní soubor s měditisky. V září roku 1971 byl ve starožitnictví v Praze pořízen džbáněk a v říjnu 1984 převodem z Okresního vlastivědného muzea v Šumperku získalo opavské muzeum dva svícny ve tvaru dórského sloupu. Dnes se ve sbírce nachází pouze jeden. Přírůstkové knihy neobsahují záznamy o nabytí dvou samostatně evidovaných hlubokých talířů s měditiskem. Pravděpodobně se staly součástí sbírky před rokem 1945. Výše uvedená charakteristika inventáře proskovské kameniny Slezského zemského muzea napovídá, že se jedná o velmi nesourodou skupinu děl, jež kromě vyhotovitele nemají společnou historii a nejsou dosud badatelsky zpracována.⁷ Jejich datace

5 Friedrich II. se snažil využít hospodářský potenciál nově nabytého území a celou řadou výhodných podmínek pobízel místní feudální vrchnost k zakládání nových podniků. Na jeho výzvu zareagoval majitel proskovského panství hrabě Leopold Proskovský z Proskova (1725–1769), který roku 1764 založil v Proskově manufakturu na výrobu fajánsového nádobí. Srov. např. Kurt BIMLER, *Drei oberschlesische Fayence- und Steingutfabriken, Mitteilungen des Beuthener Geschichts- und Museumsvereins* 2, 1912, s. 1–20, 73; Konrad STRAUSS, *Schlesische Fayencen*, Deutsche Töpfer- und Ziegler-Zeitung, 1917/18, s. 331–333, 372–374; TÝŽ, *Schlesische Keramik*, Strassburg 1928, s. 45–47.

6 O Proskovské fajánsi vznikla řada odborných článků, studií a publikací. Řazeno chronologicky srov. Elisabeth GRABOWSKI, *Proskauer Majoliken*, Oppelner Heimatblatt. Beilage der „Oppelner Nachrichten“ (dále OHBON) 17, 1925, s. 4; Kurt BIMLER, *Proskauer Fayencen*, Heimat-Kalender für den Kreis Oppeln 3, 1928, s. 50–52; TÝŽ, *Schlesische Fayencen*, Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamt-schlesischen Raume I, 1928, s. 107–111; TÝŽ, *Proskauer Fayencen*, Oppelner Heimat-Kalender für Stadt und Land 6, 1931, s. 85–88; Charlotte STEINBRUCKER, *Oberschlesische Keramik*, Sprechsaal für Keramik Glas Email 73, 1940, s. 233–234; Wolfgang SCHEFFLER, *Proskauer Fayencen im Berliner Kunstgewerbemuseum*, Schlesien. Eine Vierteljahresschrift für Kunst Wissenschaft und Volkstum (dále SVKWV) 7, 1962, s. 107–109; Johannes WIEDNER, *Ein Proskauer Walzenkrug mit einer Allegorie des Herbstes und ihr graphisches Vorbild*, SVKWV 15, 1970, s. 129–132; Grażyna WRÓBLEWSKA, *Dawne fajanse polskie XVIII–pol. XIX w.* (katalog wystawy), Poznań 1976, Proskov s. 31–35; Konrad STRAUSS, *Schlesische Fayencen aus Proskau und Glinitz*, Sammler-Journal 6, 1977, s. 100–105; Wojciech ROESKE, *Ceramika apteczna w Muzeum Farmacji Akademii Medycnej w Krakowie*, Kraków 1978; Beate SASS, *Proskauer Fayence*, Königswinter 1992.

7 O keramice ve Slezském zemském muzeu publikovala několik odborných příspěvků Eva Klimešová. Velkou pozornost věnovala proskovské manufaktuře a jejím fajánsovým výrobkům, srov. Eva KLIMEŠOVÁ, *Polská sílesiaka v umělecko-historických sbírkách Slezského muzea v Opavě*, Roczniki Sztuki Śląskiej (dále RSS) 2, 1963, s. 133–137; TÁŽ, *Charakteristika proskovské fajánsy*, Acta Musei Silesiae. Časopis Slezského muzea (dále AMS ČSM) 22 B, 1973, s. 141–158; TÁŽ, *Proskovská manufaktura fajánsí*, Tamtéž, s. 74–85; TÁŽ, *Figurální plastika v proskovské manufaktuře fajánsí*, Umění. Časopis Ústavu teorie a dějin umění Československé akademie věd 22, 1974, s. 64–68; TÁŽ, *Podkladové materiály pro určování proskovské fajánsy*, AMS. ČSM 23 B, 1974,

se pohybuje v rozmezí několika desetiletí, nicméně všechna pocházejí ze dvou posledních období činnosti proskovského podniku.⁸ Když v roce 1799 Eva Klimešová uspořádala v Domě umění v Opavě výstavu s názvem *Proskovská fajáns*, žádný z kameninových předmětů, které v té době muzeum vlastnilo, nebyl v jejím rámci prezentován.⁹ Na výstavě se podílelo vedle československých muzeí i polské Muzeum v Hlivicích a polské Hornoslezské muzeum v Bytomí,¹⁰ jež vlastní rovněž rozsáhlé sbírky proskovské fajánsy a daleko bohatší kolekce proskovské kameniny. Sbírkou proskovské kameniny opavského muzea je co do počtu kusů daleko skrovnější, zato se v ní nalézají velmi zajímavé exponáty dokládající mnohočetnost druhů a forem kameninových výrobků manufaktury v Proskově.¹¹

Nejstarším modelem ze skupiny kameninových předmětů z Proskova ve Slezském zemském muzeu je neznačená konvice na kávu ve tvaru papouška (inv. č. U 306 K; př. č. 42.235). Tělo papouška, jehož horní polovina hlavy je snímatelná a dolní část zobáku slouží jako výlevka, pokrývá detailní malířská dekorace pod čirou olovnatou glazurou. Papoušek je vysoký 21 cm a 15 cm široký. Sedí na zelenohnědě mramorovaném soklu okrouhlého tvaru a jeho žlutohnědé tělo a pařáty člení pečlivá kresba peří a drápů. Zobák má žlutou barvu a chocholka na vrcholu z části olivově zelené hlavy je hnědá. K zádům papouška přisedá jednoduché hladké krémově zbarvené ucho s příčnými pruhy. Kolem krku papouška se vine jen lehce vystupující žlutá stuha. V přírůstkové knize roku 1942 připsali nádobu Proskovu, nebo blízké manufaktuře

s. 38–59; TÁŽ, *K proskovským fajánsím*, in: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, Opava 1997, s. 244–245. Dále srov. Miroslav BOČEK, *Proskovská fajanse*, disertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Brno 1947.

8 Periodizaci jednotlivých období produkce proskovské továrny určil Erwin Hintze. První období trvalo od založení podniku roku 1764 do smrti zakladatele Leopolda Proskovského z Proskova v roce 1769. Druhá etapa výroby probíhala do roku 1783, kdy vlastník hrabě Jan Karel z Dietrichstein-Proskau (1728–1808) už jako kníže ruského císaře Josefa II. (1741–1790) prodal proskovské panství pruskému králi Friedrichu II. Královská manufaktura fajánsí v Proskově, jež v roce 1796 zavedla výrobu kameniny, fungovala mezi lety 1788 až 1812 v nájmu Johanna Gottlieba Leopolda (1738–1816) a poté Johanna Friedricha Dickhutha (1762–1823), pozdějšího vlastníka továrny, a jeho dědiců pravděpodobně až do roku 1853, kdy zanikla. Srov. Erwin HINTZE, *Die Proskauer Fayence und Steingut-Fabrik*, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift (dále jen SVBS) 4, 1907, s. 124–130. Pro další informace, srov. (chronologicky) Alwin SCHULTZ, *Schlesische Fayence- und Steingut-Fabriken*, SVBS 3, 1880, s. 413–421; Erwin HINTZE, *Oberschlesische Fayence- und Steingut-Fabriken*, Oberschlesien. Ein Land deutscher Kultur, 1921, s. 38–41; O. K. *Die Proskauer Fayence- und Steingutfabrik*, OHBON 19, 1925, s. 2; TÝŽ, *Die Proskauer Fayence- und Steingutfabrik*, OHBON 21, 1926, s. 2–3; TÝŽ, *Die Bedeutung der Proskauer Fayencefabrik für die Siedlung in und um Proskau*, OHBON 23, 1926, s. 2–3.

9 Eva KLIMEŠOVÁ, *Proskovská fajáns* (katalog výstavy), Opava 1979.

10 Výstava měla následně reprizu v Hornoslezském muzeu v Bytomí.

11 Proskovské kamenině badatelé nevěnovali tolik pozornosti jako fajánsi. Kameninou z Proskova se zabývali (chronologicky) např. August STOEHR, *Deutsche Fayencen und Deutsches Steingut. Ein Handbuch für Sammler und Liebhaber*, Berlin 1920, s. 473–480; E. HINTZE, *Oberschlesische Fayence- und Steingut-Fabriken*, s. 40; Konrad STRAUSS, *Beiträge zur Geschichte ostdeutscher Fayence- und Steingutfabrikation*, Die Kachel- und Töpfer-Kunst 3, 1924, s. 210–218; Kurt BIMLER, *Altoberschlesische Fayencen und Steingutwaren*, Gleiwitzer Jahrbuch 1928, 1928, s. 230–305; Erwin HINTZE, *Führer durch das Schlossmuseum in Breslau*, Breslau, 1930, s. 29–31. Maria STARZEWSKA – Maria JEŹEWSKA, *Polski fajans*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 25–29; Jana KYBALOVÁ, *Evropská kamenina*, Praha 1991, s. 193, 76–77, 173–174; Petr VOJTAL, *Porcelán, kamenina a fajáns v umělecko-historických sbírkách Muzea v Bruntále* (katalog), Bruntál 1997, s. 58. Někteří badatelé mylně přeložili německý termín pro „měkkou kameninu“ (Steingut) jako „tvrdá kamenina“ (Steinzeug). Srov. např. Jerzy DOBRZYCKI, *Śląska wytwórczość ceramiczna w XVIII. w.*, Przemysł, Rzemiosło, Sztuka (dále jen PRS) 1–2, 1923, s. 44–60; TÝŽ, *Śląska wytwórczość ceramiczna w XVIII. w.*, PRS 3–4, 1923, s. 3–19; Stanisław GEBETHNER, *Wyroby ceramiki polskiej w 2-jej połowie w. XVIII i w. XIX*, Arkady 4, 1935, s. 208–229; Zygmunt PRZYREMBEL, *Farfurnie polskie dawne i dzisiejsze*, Lwów 1936, s. 85–101; Marta ROSTROPOWICZ-MIŠKO, *Fabryka fajansu w Proskowie/Die Fayencefabrik in Proskau*, Joseph von Eichendorff Konversationsorium 22, 1999, s. 34–41; Na tento omyl upozornili Anna KWICIEŃ – Stanisław SIESS-KRZYŻKOWSKI, *Fajanse proskowskie. Kolekcja ze zbiorów Muzeum w Gliwicach*, Gliwice 2005, především s. 21–24, katalog s. 127–150.

Obr. 1: Čajová konvice s víčkem, kamenina, Proskov, mezi 1796–1821. SZM, inv. č. U 105 K. Foto Luděk Wünsch.

v Hlivicích, ovšem první inspirační vzory této práce lze najít u manufaktury v habsburské Holíči (dnešní Slovensko), která vyráběla tvarově i barevně příbuzné fajánsové předměty od roku 1760. V aukčním katalogu měla Holíč podobný model konvice na kávu již v roce 1788.¹²

Stejnou konvici jako opavský exemplář produkoval podnik v Hlivicích.¹³ Proskovská kameninová varianta staršího modelu navazuje na oblíbené fajánsové papoušky, které proskovský podnik vytvářel již v prvním období své existence za života zakladatele Leopolda Proskovského z Proskova mezi lety 1764 až 1769.¹⁴ Slezské zemské muzeum opatruje vedle kameninové-

ho papouška dvě proskovské fajánsové konvice stejného tvaru, pocházející z druhého dietrichsteinského období produkce mezi lety 1769 až 1783. První z nich (inv. č. U 307 K) publikovali např. Eva Klimešová a Jaromír Olšovský.¹⁵ Druhá (inv. č. U 468 K) se řadí do Proskova, Hlivic, nebo Hranic na Moravě.¹⁶ Kameninový papoušek, při uznání proskovské provenience, vznikl mezi lety 1788, kdy se v Proskově začalo s prvními pokusy výroby kameniny, až 1800. V této době se manufaktura odklonila od starých typů výrazně zdobených předmětů a zaměřila se na produkci nových klasicistních modelů.¹⁷

Vliv vzorníků anglických manufaktur na tvorbu středoevropských keramických podniků prezentuje kameninový svícen ve tvaru dórského sloupu (inv. č. U 1067 K, př. č. 84.24), značený vtačeným PROSKAU, získaný do opavského muzea převodem z Okresního vlastivědného muzea v Šumperku v říjnu roku 1984. Dílo o výšce 17 cm a rozměrech podstavu 9 × 9 cm nese žádnou malířskou dekoraci a má na několika místech setřenou krémovou polevu pod čirou olovnatou glazurou. Dórský sloup stojí na dvakrát profilované a kanelované čtvercové podstavě. Dřík sloupu na okrouhlé patce s prstencem je rovněž kanelovaný. Hlavice má okrouhlý tvar. Tento svícen představuje velmi oblíbený model, s malými obměnami užívaný v Proskově už v době výlučně fajánsové produkce v první polovině 80. let 18. století.¹⁸ Shodné kameninové svícny proskovské provenience vlastní například Muzeum v Hlivicích,¹⁹ podobně Hornoslezské muzeum v Bytomi.²⁰ V Proskově je vytvářeli po celou dobu pravidelné výroby kameniny mezi lety 1796 až 1850. Díla formou vycházela z keramiky anglické továrny *Hartley, Green & Co, Leeds Pottery*. Ze stejného inspiračního zdroje čerpala celá řada dalších manufaktur.²¹

Klasicistní tvarosloví keramiky z Leedsu vykazuje také džbánec (inv. č. U 932 K, př. č. 71.30), značený vtačeným PROSKAU.3, zakoupený do opavského muzea ve starožitnostech v Praze roku 1971. Dílo vysoké 19,5 cm a široké 14 cm, bez malířské výzdoby, má na několika místech setřelou krémovou polevu pod průhlednou olovnatou glazurou. Tělo džbánku hruškovitého tvaru stojí na kotoučové podstavě profilované prstencem. V horní části otevřený výkroj lemují reliéfní voluty. Ucho nádoby má podobu pásy zvlněné do esovitého tvaru. Rovněž tyto předměty manufaktura v Proskově produkovala od roku 1796 téměř až do svého zániku kolem roku 1850. Nové klasicistní vzory nádobí zprostředkoval proskovskému podniku profesor Karl Da-

15 E. KLIMEŠOVÁ, *Proskovská fajáns*, katalog č. 65, ilustrace č. 9. Dále srov. TÁŽ, *Charakteristika proskovské fajáns*, s. 151; Ilustrace č. 13. Srov. TÁŽ, *Materiály pro určování proskovské fajáns*, s. 48, Katalog č. 25. Dále srov. Jaromír OLŠOVSKÝ, *Manufaktura na fajáns v Proskově (1764)–(1790)*. *Dietrichsteinská manufaktura na fajáns v Hranicích na Moravě (1784)–(1797)*. Ed. Jiří KROUPA, *V zrcadle stínů – Morava v době baroka 1670–1790*, Brno 2002, s. 289, Katalog č. 132. Dále srov. Stephan KAISER, *Glanzpunkte schlesischer Keramik. Fayencen aus Proskau und Glinitz in Museen und Sammlungen*, Ratingen 2007, *Digitale Quellen zur schlesischen Kulturgeschichte. 4. Katalog zu Beständen in Museen und Privatsammlungen sowie zu Angeboten des Kunsthandels*, CD-R: Katalog č. 54. Předmět je připisán do Hlivic.

16 Tamtéž, katalog č. 58. Autor nádobu řadí do Proskova.

17 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 17.

18 Například fajánsový svícen ve tvaru dórského sloupu ze sbírek Slezského zemského muzea inv. č. U 1066 K, značený malovaným P. Na bílé polevě nese bohatou malířskou dekoraci. Jeho datace se pohybuje okolo roku 1790. Dále srov. např. Urszula JASTRZEMBBSKA, *Polski fajans w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku* (katalog), Malbork 2004, s. 25, katalog č. 25 s ilustrací ukazuje dva proskovské fajánsové svícny inv. č. MZM/PC/182/1–2 ve tvaru dórského sloupu, značené malovaným P, ze sbírek Zámeckého muzea v Malborku. Autorka publikace klade vznik svícenů do období let 1784–1821.

19 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 140–141, katalog č. 208 (inv. č. RA/339/MGL) s ilustrací a katalog č. 209 (inv. č. RA/340/MGL) s ilustrací.

20 Dva kameninové svícny krémové barvy, na čtvercové třístupňové podstavě a se čtvercovou patkou i hlavici, mají inv. č. SZ/1082/MGB a SZ/1083/MGB, přičemž první z nich je na podstavě značený vtačeným PROSKAU.

21 J. KYBALOVÁ – J. NOVOTNÁ, *Kamenina v Čechách* (katalog), s. 21, katalog č. 8 s ilustrací.

12 Karl SCHIREK, *Die fürstlich Dietrichstein'sche Fayencefabrik in Mähr-Weisskirchen (1783–1805)*, Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn (dále jen MMGM) 15, 1897, s. 118. Holíčskou manufakturu založil František I. Štěpán Lotrinský (1708–1765) v roce 1743 jako první rukodílnu na fajáns v rakouském soustátí. Její produkce fajáns a kameniny vycházela téměř výhradně z cizích vzorů italské, francouzské a anglické keramické tvorby. Stala se tak zprostředkovatelem současných trendů pro další manufaktury včetně Proskova. Více k tématu TÝŽ, *Ueber einige Beziehungen k.k. Majolika-Geschirrfabrik in Holitsch (Ungarn) zu den verwandten Fabriken Mährens*, MMGM 8–9, 1896, s. 1–12; TÝŽ, *Die k.k. Majolika-Geschirrfabrik in Holitsch. Materialien zu ihrer Geschichte*, Brünn 1905. Dále srov. Maria STARZEWSKA, *Ceramika śląska 1600–1900*, RSS 16, 1997, s. 30–32; Wanda ZAŁUSKA, *Fajanse prószkowskie 1763–1853*, Warszawa 1979, nestránkováno.

13 Stephan KAISER – Melanie MEHRING – Holger SEIFERT, *Glanzstücke schlesischer Keramik: Proskauer Fayencen im Überblick*, Ratingen 2010, s. 71: Fajánsová nádoba ve tvaru papouška, datovaná letopočtem 1780, pochází z manufaktury v Hlivicích. Dále k tématu vztahu Proskova a Hlivic srov. Halina CHOJŃACKA, *Fajanse polskie XVIII–XIX wieku*, Warszawa 1981, s. 18–26.

14 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 88, katalog č. 7. Fajánsovou konvici ve tvaru papouška ze sbírek Muzea v Hlivicích autoři datují léty 1764 až 1769. Více k dietrichsteinskému období produkce srov. František MAINUŠ, *Prószkowska manufaktura wyrobów fajansowych w latach 1769–1783. Przyczynek do śląsko-morawskich stosunków gospodarczych*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 8, 1958, s. 223–241.

niel Friedrich Bach.²² Podobný kameninový džbán z Proskova, tvarově inspirovaný keramikou z Leedsu, vlastní Muzeum v Hlivicích.²³

Další příklad vlivu anglické keramiky dochovaný ve Slezském zemském muzeu je kameninová čajová konvice s víčkem (inv. č. U 105 K, př. č. 01.223) [obr. 1], značená vtačeným PROSKAU a zakoupená v Brně 6. dubna roku 1901 od jistého Grünbauma.²⁴ Kulovitou konvici o celkové výšce 14 cm a šířce 18 cm, jež stojí na nízké kruhové podstavě, pokrývá na vnějším plášti těla sytě hnědá poleva²⁵ pod olovenou průhlednou glazurou. Vnitřek konvice, ucho, držadlo víka, výlevku a okraje podstavy a víka odlišuje poleva krémové barvy. Okrouhlé víko konvice mírně vystupuje přes okraj těla a ve vrcholu má plně plastické držadlo ve formě zvoncovitého květu. Ucho tvoří dva propletené pásy, které při nasazení přecházejí v reliéfní palmety. Výlevka je trubkovitého tvaru, zdobená reliéfními listy. Nádoba má lepené a retušované dno.

Čajová konvice na nízké kruhové podstavě s přestupujícím víkem ukončeným držadlem ve tvaru květu a s uchem ve formě dvou spletených pásků s palmetami na obou stranách se objevila ve vzorníku anglické továrny *Hartley, Green & Co, Leeds Pottery* v roce 1783.²⁶ Takto formované předměty výroba v Leedsu produkovala už v roce 1774.²⁷ Ze vzorníků manufaktury *Hartley, Green & Co* vycházela celá řada dalších středoevropských podniků, například rukodílna v Hranicích na Moravě nebo manufaktura na kameninu v Týnci nad Sázavou, která vytvářela podobné konvice na kávu a mléko na počátku 19. století.²⁸ Důležitý zdroj inspirace pro Proskov představovala blízká hornoslezská manufaktura v Ratiboři, která rovněž čerpala inspiraci u keramiky z Leedsu. Proskovská kameninová konvice Slezského zemského muzea vyrobená mezi lety 1796 až 1821 má stejné dekorativní prvky a kulovitý tvar jako kameninová konvice z Ratiboře.²⁹ Proskov vycházel z děl okolních konkurenčních společností, leedských vzorníků či přímo z objednaných a zasláných výrobků anglického podniku.³⁰ Proskovskou kameninovou

Obr. 2: Hluboký talíř s měditiskem Georga Manjaka ml., podle mědirytu Friedricha Gottloba Endlera, kamenina, Proskov, mezi 1796–1821. SZM, inv. č. U 391 K. Foto Luděk Wünsch.

konvici protáhlého tvaru, se shodnou barevnou polevou a plastickou výzdobou jako opavský exponát, uchovává Muzeum v Hlivicích.³¹

Vedle střízlivého ručně malovaného dekoru a barevné glazury úpravu kameniny od konce 18. století neodmyslitelně doprovázela mladší technika výzdoby mechanickým tiskem. Opětovné používání jedné mědirytiny pro dekoraci několika kusů nádobí přispělo k výraznému zlevnění kameninových výrobků a tím k jejich dostupnosti pro širší vrstvy obyvatelstva. Hluboký talíř (inv. č. U 391 K, př. č. U 65.47) [obr. 2], s oblym dnem, odsazeným okrajem a průměrem 25 cm, značený vtačeným PROSKAU. F:St:6, představuje typický předmět sériové produkce proskovské manufaktury, který vyráběla mezi lety 1796 až 1821. Talíř polévaný smetanově bílou barvou, pod čirou olovnatou glazurou zdobí na dně měditisk s výjevem krajiny. V popředí scény se nacházejí lidské postavy na cestě lemované keří a v zadním plánu kopec s kostelem. Měditisk, jež doprovází legenda „*Der Kapellen Berg*“, je u dolního pravého okraje signován téměř nečitelným „*G Manjack fec*“. Vytvořil ho proskovský malíř a rytec Georg Manjak ml.³² (nar. 1779)

22 Umělecký poradce profesor Karl Daniel Friedrich Bach (1756–1829), jenž mimo jiné působil jako ředitel Královské kreslířské školy ve Vratislavi. Poprvé jako kurátor navštívil Proskov v roce 1793. Od roku 1794 se snažil zprostředkováním nových modelů a výukou ve vratislavském institutu pomoci místním pracovníkům opustit těžké, přebujelé barokní vzory fajánsového nádobí s přeplněnou malířskou výzdobou a vtisknout kameninovým dílům elegantní formy s jemnou, střídmou dekorací nové estetiky. Své působení v Proskově ukončil roku 1821, když manufaktura pod novým majitelem Johannem Friedrichem Dickhuthem pokračovala pouze v produkci jednoduše zdobených předmětů denního užitku. Srov. A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 19.

23 Tamtéž, s. 137, katalog č. 189 s ilustrací. Džbánek krémové barvy má inv. č. RA/504/MGL.

24 Pravděpodobně se jednalo o brněnskému pojišťovacího agenta a významného obchodníka s uměním Wilhelma Grünbauma (20. září 1844 – 15. února 1902).

25 Tento typ dekorace se označuje jako „*rosso antico*“.

26 J. KYBALOVÁ, *Evropská kamenina*, s. 15. Dále srov. TÁŽ, *Kamenina v Čechách*, s. 23.

27 TÁŽ, *Evropská kamenina*, s. 22–23.

28 Tamtéž, katalog č. 1 s ilustrací prezentuje část souboru z manufaktury v Hranicích na Moravě. Katalog č. 24 s ilustrací představuje konvici na kávu z podniku v Týnci nad Sázavou. Katalog č. 25 s ilustrací je netypný kávový soubor z Týnce nad Sázavou. Všechny příklady vycházejí ze vzorů keramiky z Leedsu.

29 M. STARZEWSKA – M. JEŽEWSKA, *Polski fajans*: Ilustrace č. 45 ukazuje neúplnou soupravu nádobí z manufaktury v Ratiboři, vyrobenou podle vzorů keramiky z Leedsu. Soubor obsahuje model čajové konvice shodný s opavským exemplářem, ovšem bez barevné polevy. Autorky publikace kladou vznik ratibořských předmětů do doby po roce 1800.

30 V roce 1800 ministr Karl Georg Heinrich von Hoym (1739–1807) objednal a nechal poslat do Proskova vzorky nádobí z Anglie a současně ceníky z Hamburku. Srov. Hermann FECHNER, *Wirtschaftsgeschichte der preußischen Provinz Schlesien in der Zeit ihrer provinziellen Selbständigkeit 1741–1806*, Breslau 1907, s. 336.

31 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 138, katalog č. 192 s ilustrací – konvice inv. č. RA/502/MGL z hlivického muzea. Do stejné zdobené série nádobí patří pravděpodobně také šálek s podšálkem inv. č. RA/623/MGL z Muzea v Hlivicích, srov. tamtéž, s. 137, katalog č. 187 s ilustrací. Stejný šálek s podšálkem inv. č. MGB/Sz1345/1–2 vlastní Hornoslezské muzeum v Bytomi. Dále srov. Iwona MOHL, *Górnosląskie manufaktury fajansu w XVIII i XIX wieku* (katalog wystawy), Bytom 2001, s. 38; Zde je na fotografii vyobrazena konvice z Muzea v Hlivicích spolu s šálkem z Hornoslezského muzea v Bytomi.

32 Malíř a rytec Georg Manjak ml. byl nejmladším synem malíře Hanse Manjaka a jeho manželky Anny Marianny. Narodil se v Proskově roku 1779. Zmínka o něm, jako o malíři, se nachází v pozemkové knize doprovázená daty 1. února 1794 a 4. března 1808. V roce 1803 nastoupil do studia na Královské kreslířské škole ve Vratislavi pod vedením profesora Karla Daniela Friedricha Bacha. Po jeho ukončení působil jako malíř a rytec v Proskově nejmé-

podle předlohy vratislavského rytce Friedricha Gottloba Endlera (1763–1822).³³ Inspirací pro takto zdobené nádobí v Proskově se stala skupina šesti talířů zdobených měditisky, zasláná do

Obr. 3: Terina zdobená měditisky Georga Manjaka ml. podle předloh Friedricha Gottloba Endlera, kamenina, Proskov, mezi lety 1796–1821.
SZM, inv. č. U 446 K/1. Foto Luděk Wünsch.

manufaktury proskovským pracovníkem Josefem Fiallou z rukodílny v Bystřici pod Hostýnem v roce 1795.³⁴ Tiskem v Proskově dekorovali zboží ve velkém množství až do roku 1821, proto se podobné talíře nacházejí i v jiných muzejních sbírkách. Další proskovský talíř zdobený měditiskem uchovává například Muzeum v Hlivičích³⁵ a Hornoslezské muzeum v Bytomi.³⁶

Druhý hluboký talíř ze sbírky opavského muzea (inv. č. U 392 K, př. č. U 65.48), značený vtačeným PROSKAU. F:St:6, shodné datace, tvaru a provedení jako předchozí talíř inv. č. U 391 K, je napříč prasklý a slepovaný, s místy otřelou polevou. Uprostřed dna pod glazurou se nalézá

ně do roku 1817. Pracoval podle vlastních i cizích předloh. Srov. E. KLIMEŠOVÁ, *Podkladové materiály*, s. 40.

33 Rytce Friedrich Gottlob Endler se narodil 13. března 1763 v Lübeně a zemřel 7. července 1822 ve Vratislavi. Tento samouk je autorem mnoha grafických listů, v nichž zachytil celou řadu panoramat měst a krajinných zákoutí Horního Slezska. Původní Endlerův mědiryt vrcholu s dnes neexistující kaplí Panny Marie Bolesné u polského Prudniku, pro měditisk na talíři inv. č. U 391 K, vyšel v *Der Breslauische Erzähler: eine Wochenschrift* (dále jen BEEW) 2/47, 21. 11. 1801. Skupinu 34 rytin od Endlera koupil nájemce proskovské manufaktury Johann Gottlieb Leopold už v roce 1796.

34 Józef MATUSZCZAK, *Udział Józefa i Jana Fiałów w rozwoju ceramiki prószkowskiej i glinicznej*, Kwartalnik Opolski 6, 1960, s. 75–87.

35 A. KWICIEŃ – S. SIĘS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 134, katalog č. 173 s ilustrací – talíř s měditiskem a legendou „Gleitwitz“ nese inv. č. RA/432/MGL.

36 Talíř se stejným měditiskem a legendou jako opavský exponát má inv. č. SZ/1070/MGB, vtačenou značku PROSKAU a pochází z Hornoslezského muzea v Bytomi.

měditisk s výjevem zámku v krajině. V prvním plánu se nacházejí dva poutníci na břehu řeky a na řece další tři postavy sedící ve člunu. V pozadí se tyčí zámek. Měditisk doprovází legenda „Schloss Rogau“³⁷ a u pravého dolního rohu signatura „G Manjack fecit“ Georga Manjaka ml. Oba výše zmíněné talíře opavského muzea pravděpodobně původně tvořily součást většího souboru nádobí. Jediný nekompletní soubor jídelního nádobí z proskovské kameniny ve Slezském zemském muzeu (inv. č. U 446 K (1–26), př. č. U 66.1–26), značený na jednotlivých dílech více či méně čitelným vtačeným PROSKAU, pořízený z prostředků Národního muzea v Praze za 2 100 Kč v Klenotech Praha na Královské ulici č. 2, dne 29. ledna 1966, čítá celkem 26 kusů. Nádobí má krémově žlutou polevu a čirou olovnatou glazuru. Jeho okraje lemují jemný reliéfní perlovec a černá linka. Stěny a dna jednotlivých předmětů zdobí měditisky v podobě pohledů na významná místa Horního Slezska, které vytvořil Georg Manjak ml. podle mědirytin Friedricha Gottloba Endlera.³⁸ Takovéto soubory nádobí produkovala proskovská manufaktura ve velkém množství od roku 1796 až do roku 1821.³⁹ Prvním předmětem v souboru je terina s víkem (inv. č. U 446 K/1) [obr. 3], o celkové výšce 28 cm a délce 33 cm. Oválná nádoba se zvlněným břichem stojí na vyšší podstavě kotoučového tvaru. Má dvě ucha ve formě akantu. Vypouklé víko završuje okrouhlé držadlo s paprskovitými rýhami. Delší strany těla nádoby zdobí dva měditisky. Jedná se o pohledy na architekturu v přírodě s legendami „Kamentz“⁴⁰ a „Das Nez-Hausl bei Falkenberg“.⁴¹ Delší strany víka nesou krajinné výjevy s architekturou a legendami „Schloss Borne“ (s iniciálami „GM“) a „Wilkau“.⁴² Na užších stranách teriny jsou vyobrazení ptáci. Druhý předmět v souboru (inv. č. U 446 K/2) představuje mísa o délce 36,5 cm a šířce 28 cm, oválného tvaru a s lehce zdviženým okrajem a měditiskem kaple v krajině s textem „Gegend um die Schwefelquelle“.⁴³ Další mísa stejných rozměrů, tvaru a provedení jako předchozí, má pořadové číslo tři (inv. č. U 446 K/3) [obr. 4] a měditisk zobrazující park v polském městě Brzegu v Opolském vojvodství s výletní lodí na rybníku, doprovázený nápisem „Eine Parthie im Park bei Hünern“⁴⁴ a signaturou „G Manjack fecit“. Čtvrtým kusem v souboru je mísa (inv. č. U 446 K/4) o délce 33,5 cm a šířce 26,5 cm, téhož tvaru jako dvě předchozí mísy. Uprostřed dna dílo dekoruje scéna s kostelem a figurální stafáží v krajině poblíž Vratislavi s legendou „Gross Weigelsdorf“.⁴⁵ Menší mísa (inv. č. U 446 K/5), kruhového tvaru a průměru 30 cm, má uprostřed dna stejný měditisk jako mísa značená v souboru pořadovým číslem 2. Hlubokou misku kruhového tvaru (inv. č. U 446 K/6), o průměru 21,7 cm, se zahnutým okrajem, kryje výjev krajiny s vesnicí v pozadí, pastevcem skotu v popředí a nápisem „Ar-

37 Zámek ve vesnici Rogów Opolski v Polsku.

38 Skupinu těchto předmětů krátce zmínila Eva Klimešová. Srov. E. KLIMEŠOVÁ, *Charakteristika proskovské fajánse*, s. 143; Poznámka č. 4. Klimešová uvádí, že autorem všech prospektů je Georg Manjak ml., ovšem u většiny měditisků lze najít přímý vzor v mědirytech Friedricha Gottloba Endlera. V takovém případě je informace uvedena v poznámce k jednotlivým měditiskům.

39 Datace tohoto souboru vychází z předpokladu, že všechny kusy nádobí skutečně pocházejí ze stejné skupiny a pro měditisky na nich posloužily starší i novější mědiryty z velké části publikované v BEEW mezi lety 1800 až 1809.

40 Dnes neexistující klášter v obci Kamieniec Żąbkowicki v Polsku. Srov. BEEW 6/45, 2. 11. 1805; Manjakův měditisk je téměř stejný jako mědiryt Friedricha Gottloba Endlera s legendou „Kamentz“.

41 Dnešní město Niemodlin v Opolském vojvodství v Polsku.

42 Vesnice Wilków v polském Opolském vojvodství.

43 U vyobrazení kostela a sírného pramene v okolí města Łądek-Zdrój v Polsku se Manjak inspiroval částí Endlerova mědirytu s legendou „Eine Partie bei Landeck“. Srov. BEEW 10/37, 9. 9. 1809.

44 Předlohu Manjak našel v mědirytině Friedricha Gottloba Endlera. Srov. tamtéž 2/41, 10. 10. 1801.

45 Scéna znázorňující kostel v dnešní vesnici Kielczów v Vratislavi vychází z mědirytiny Friedricha Gottloba Endlera. Srov. tamtéž 3/37, 11. 9. 1802.

noldsmühle“.⁴⁶ Další díly (inv. č. U 446 K/7 a U 446 K/8) jsou dvě totožné neznačené slánky o výšce 7,5 cm a délce 9,5 cm, oválného tvaru na kotoučové noze s bočními stěnami zdobenými prolamováním a plastickými akanty. Na vnitřních stěnách volně vkládaných vaniček se nalézají měditisky ptáků. V souboru se dále nachází 12 plochých talířů o průměru 24,2 cm. Talíř inv. č. U 446 K/9 uprostřed zdobí měditisk zámku s legendou „*Schloss Wilkau*“.⁴⁷ Talíř inv. č. U 446 K/10 má na dně výjev kostela v krajině s pastevcem dobytka, nápisem „*Dei Prospetei Gurkau*“⁴⁸ a signaturou „*G M: Sculpt:*“. Talíř inv. č. U 446 K/11 na dně kryje prospekt vesnice s legendou „*Das Neue Vorwerk bei Falkenberg*“.⁴⁹ Talíř inv. č. U 446 K/12 zdobí venkovská scéna s označením „*Wilkau*“.⁵⁰ Talíř, jehož měditisk domu v krajině doprovází legenda „*Der Ruhe Berg*“⁵¹ je třináctým předmětem v souboru (inv. č. U 446 K/13). Talíř inv. č. U 446 K/14 doplňuje veduta se třemi kostelíky, pastevci se psy a dobytkem, nápis „*Rohnstock*“⁵² a signaturu „*G M fec*“ od Georga Manjaka ml. Talíř inv. č. U 446 K/15 nese scénu zámku a jeho parku s legendou „*Schloss in Striese bei Breslau*“.⁵³ Měditisk na talíři inv. č. U 446 K/16, s označením „*Steinkirch*“⁵⁴ a iniciálami „*G M.*“, zobrazuje kostel v krajině, stádo dobytka a pastevce. Dekoraci na talíři inv. č. U 446 K/17 v podobě kláštera v krajině na pozadí a lovce se psy v popředí doplňuje nečitelná signatura a legenda „*Trebnitz*“.⁵⁵ Talíř inv. č. U 446 K/18 má měditisk Georga Manjaka ml. v podobě krajinného výjevu se třemi rybáři u jezera v popředí, vesnicí v pozadí, legendou „*Carlstadt*“⁵⁶ a signaturou „*G M.*“ Na talíři inv. č. U 446 K/19 je Manjakův výjev kostela v krajině doprovázen textem „*Gegend bei Patschkau*“.⁵⁷ Další talíř v souboru, tentokrát s inventárním číslem U 446 K/20, dekoruje scéna domu v krajině s figurální stafáží dvou žen s dětmi a legenda „*Ein Theil von Landeck*“⁵⁸ spolu se signaturou „*G M.*“ Zbývající část souboru představuje šest hlubokých talířů stejného průměru a výzdoby jako předcházející ploché talíře. Dílo inv. č. U 446 K/21 prezentuje talíř, jehož dno kryje měditisk kaple na kopci s nápisem

„*Der Gipfel des Zobtenberges*“.⁵⁹ Talíř inv. č. U 446 K/22 zdobí veduta altánu v lese, doprovázená legendou „*Hütte der Einsamkeit bei Carlsruh*“.⁶⁰ Výjev muže na koni, poutníka na kraji

Obr. 4: Mísa zdobená měditiskem Georga Manjaka ml. podle mědirytu Friedricha Gottloba Endlera, kamenina, Proskov, mezi lety 1796–1821. SZM, inv. č. U 446 K/3. Foto Luděk Wünsch.

cesty směrem k městu a legenda „*Freiburg*“⁶¹ doplňuje talíř inv. č. U 446 K/23. Prospekt hradu v pozadí jezera s textem „*Das alte Schloss zu Militsch*“⁶² dotváří talíř inv. č. U 446 K/24. Talíř inv. č. U 446 K/25 je opatřen měditiskem gloriety uprostřed jezera s legendou „*Eine Parthie bei Zedlitz*“.⁶³ Poslední dílo dochované v tomto souboru nábíjí prezentuje talíř inv. č. U 446 K/26, jenž má ve svém středu scénu kostela v krajině, pastevce a stáda skotu s nápisem „*Der Zobtenberg*“.⁶⁴

46 Původní výjev z oblasti současného sídliště Jarnoltów na západním okraji Vratislavi pochází z dílny Friedricha Gottloba Endlera. Srov. tamtéž 8/10, 21. 3. 1807.

47 Opět patrně dnešní vesnice Wilków v Polsku v Opolském vojvodství.

48 Dnešní obec Sobótka v polském Dolnoslezském vojvodství. I zde si vzal Georg Manjak ml. příklad z mědirytu Friedricha Gottloba Endlera. Srov. BEEW 8/48, 28. 10. 1807. Talíř se stejným měditiskem bez signatury uchovává Hornoslezské muzeum v Bytomi pod inv. č. SZ/1059/MGB.

49 Město Niemodlin v Opolském vojvodství v Polsku. Talíř se stejným měditiskem se nachází v Hornoslezském muzeu v Bytomi pod inv. č. SZ/1073/MGB.

50 Krajina kolem vesnice Wilków v Polsku v Opolském vojvodství. Srov. poznámky č. 41; 46.

51 Vytvořený podle Endlerova mědirytu zachycujícího kopec Ciszycza s palácem v dnešním polském městě Kowary. Srov. BEEW 8/51, 19. 12. 1807.

52 Tamtéž 8/12, 4. 4. 1807. Manjak mědiryt z dílny Friedricha Gottloba Endlera s vedutou vesnice Roztoka v Polsku v několika bodech změnil a redukoval.

53 Předlohou byla práce Friedricha Gottloba Endlera se zámek ve vesnici Strzeszów u Vratislavi. Srov. tamtéž 2/33, 15. 8. 1801. Manjakův měditisk používá ústřední motiv vykreslený v jednodušších a daleko méně koncentrovaných liniích než původní Endlerovo dílo.

54 Město Kościelniki Średnie v Polsku.

55 Originální mědiryt vytvořil Friedrich Gottlob Endler a zobrazil město Trzebnica v Dolnoslezském vojvodství v Polsku. Srov. BEEW 2/28, 11. 7. 1801.

56 Volně inspirováno Endlerovým mědirytem dnešního města Milicz v Polsku. Srov. tamtéž 8/33, 15. 8. 1807. Talíř se stejnou scénou a legendou opatřují v Hornoslezském muzeu v Bytomi pod inv. č. SZ/1024/MGB. Scéna má signaturu „*G Manjack*“ a značku PROSKAU F:St:6.

57 Město Paczków v Opolském vojvodství v Polsku na hranicích s Českou republikou. Endlerovu předlohu srov. tamtéž 6/44, 26. 10. 1805.

58 Pravděpodobně město Łądek-Zdrój v polském Dolnoslezském vojvodství.

59 Autorem původní veduty poutní kaple na hoře Ślęza (německy Zobtenberg) v Dolnoslezském vojvodství u Vratislavi je Friedrich Gottlob Endler. Srov. BEEW 3/41, 9. 10. 1802.

60 Podle dalšího Endlerova zobrazení tehdejšího parku u polské vesnice Przecznica poblíž hranic s Českou republikou. Srov. tamtéž 3/10, 6. 3. 1802.

61 Pravděpodobně starší předloha představující výjev z okolí polského města Świebodzice v Dolnoslezském vojvodství.

62 Pohled na zámek Olešnických knížat ve městě Milicz v Polsku na ulici Kasztelańska vychází ze vzoru Friedricha Gottloba Endlera. Srov. BEEW 8/16, 2. 5. 1807.

63 Vytvořen podle Endlerova prospektu chrámové stavby v dnešní vesnici Grabice v polském Opolském vojvodství. Srov. tamtéž 6/34, 17. 8. 1805.

64 Kopíruje Endlerův mědiryt s námětem hory Ślęza (německy Zobtenberg) v Dolnoslezském vojvodství v Polsku.

Obr. 5: Cukřenka, černá jemná kamenina (black basalt), Proskov, mezi 1803–1821.
SZM, inv. č. U 149 K. Foto Luděk Wünsch.

Kromě konvice na kávu ve tvaru papouška, svícnu ve tvaru dórského sloupu, džbánku, čajové konvice s víčkem, dvou samostatných talířů s měditisky a nekompletního souboru nádobí s měditisky vlastní Slezské zemské muzeum ještě jeden předmět pocházející z manufaktury v Proskově. Jde o cukřenku (inv. č. U 149 K, př. č. 06.23) [obr. 5], značenou vtačeným PROSKAU, získanou darem z Těšína od jistého Fizia v březnu roku 1906. Nádobka vysoká 8 cm a široká 13 cm, stojící na oválné ploché podstavě, má polovejčitý tvar a je vyrobena z černé, neglazované, jemné kameniny. Pouze vnitřek misky pokrývá čirá olovnatá glazura. Mezi podstavou a dnem cukřenky se nachází po delších stranách dva okřídlené maskarony andělů ve vysokém reliéfu. Ode dna vybíhá na každém konci misky na vnější straně reliéfní palmeta. Zápis v příruškové knize předmět identifikuje jako wedgwoodský bazalt z Proskova, tedy černou, často neglazovanou kameninu, nesoucí dekor v podobě reliéfu.⁶⁵ Výrobu černě zbarvené kameniny, tzv. basalt ware, zavedl Josiah Wedgwood před rokem 1770. Materiál se používal téměř výhradně na vytváření čistě dekorativních předmětů a stal se doslova synonymem pojmu Wedgwood.⁶⁶ V proskovském podniku vyráběli zboží z černé kameniny pravidelně od roku 1803 do roku 1821.⁶⁷ Totožný model cukřenky opatruje ve své sbírce Muzeum v Hlivičích.⁶⁸

Srov. tamtéž 3/3, 16. 1. 1802.

65 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 143–150: Skupinu neglazovaných předmětů inspirovaných Wedgwoodem autoři publikace označují jako *kamionka delikatna*. Dále srov. Stanisław SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Polskie wedgwoody*, *Gazeta Antykwaryczna* 7–9, 1997, s. 9–11.

66 J. KYBALOVÁ, *Evropská kamenina*, s. 37–38.

67 K. BIMLER, *Altoberschlesische Fayencen und Steingutwaren*, s. 293–294.

68 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 148, katalog č. 222 s ilustrací. Cukřenku

Sbírka proskovské kameniny Slezského zemského muzea neobsahuje všechny druhy a typy kameninového zboží, které v Proskově za dobu kameninové produkce mezi lety 1796 až 1853 vytvářeli. V době svých největších úspěchů mezi lety 1796 až 1821 vyráběli předměty z černé a červené, glazované i neglazované kameniny. Černou kameninu zdobili reliéfem a stříbřením na glazuře, červenou dekorovali reliéfem a malířskou výzdobou pod glazurou, ve stylu červenofigurální antické keramiky. Ačkoliv je opavské muzeum bohaté na proskovskou fajánsovou figurální plastiku, v jeho fondu proskovské kameniny chybí svícny ve tvaru jeptišek, mnichů a karyatid či solníčky s andílky.⁶⁹ Manufaktura v hornoslezském Proskově za sebou zanechala velmi kvalitní díla, která se doposud nedočkala odpovídající pozornosti českých badatelů. K plnému pochopení jejího uměleckého přínosu pro keramický průmysl potřebujeme výzkumníky, ochotné věnovat tomuto úkolu svůj zájem a nadšení, nutné pro sledování i těch nejmenších detailů a vnitřních souvislostí, jež obor keramiky přináší.

Summary

Proskau Pottery as part of the Silesian Museum visual arts collection

The faience manufacture in Upper-Silesian Proskau (Polish Prószków), founded in 1764, was, prior to its decline in 1853, one of the Silesia's major faience and earthenware producers. Beside faience tableware and decorative objects production, earthenware manufacture, whose output included table service, decorative artwork and occasional production of figural sculpture made of white, red, and black earthenware, both glazed and not glazed, was launched in 1796. The manufacture produced imitations of English pottery as well as wares of European competitors. Painted design was eventually replaced with the more modest relief or print decoration. Proskau manufacture is represented by a few earthenware items in the collections of the Silesian Museum.

Supposedly the oldest item made in the Proskau manufacture is represented by a parrot-shaped fine-earthenware teapot with a removable lid (inv. no. U 306 K). Its origin dates back to the period between the years of 1788 and 1800. Another capped teapot (inv. no. U 105 K) bears strong resemblance with English Hartley Green & Co, Leeds Pottery products. The teapot dates back to the period between the years of 1796 and 1821. Two soup plates labelled with separate inventory numbers (inv. no. U 391 K and U 392 K) come with a creamy coating and decorative line engraving originating from the manufacture of Friedrich Gottlob Endler (1763–1822). Both plates date back to the period between the years of 1796 and 1821. A pear-shaped jug with a creamy coating under the lead glaze (inv. no. U 932 K) lacks any decorative painting and dates back to the period between the years of 1796 and 1850. A candlestick designed in the shape of a fluted Doric column (inv. no. U 1067 K) is covered in creamy coating under the lead glaze. The candlestick bears no decorative painting and its origin dates back to the period between the years of 1796 and 1850. Another separate art piece is represented by a Wedgwood-style semi-oval sugar bowl made of fine black stoneware (inv. no. U 149 K). In its origin, the bowl dates back to the period between the years of 1803 and 1821. The inventory number U 446 K refers to 26 pieces of tableware dating back to the period between the years of 1796 and 1821. The bottom and side parts of the items include decorative line engravings under the lead glaze by Georg Manyak the Younger according to Friedrich Gottlob Endler.

Muzea v Hlivičích pokrývá černá poleva s olovnatou glazurou. Kromě tohoto rozdílu má stejnou formu jako opavský exemplář.

69 Anna ZIOMECKA, *Prószkowska plastyka figuralna*, RSS 1, 1959, s. 82–96.